

مطالعه قابلیت‌های سازمانهای مردم‌نهاد بومی دین محور در حل چالش‌های پیش روی توسعه اجتماع محور روستایی «مورد مطالعه: گروه جهادی طلاب عباد»

سید احمد فیروز آبادی^۱

محسن جعفری^۲

چکیده:

این مطالعه به بررسی نقش گروه جهادی طلاب عباد، به عنوان یک سازمان مردم‌نهاد بومی و دین محور، در توسعه اجتماع محور روستاهای مذکور، با تأکید بر قابلیت‌های این گروه در حل چالش‌های پیش روی این رویکرد از توسعه می‌پردازد. در بخش چارچوب مفهومی مفاهیم توسعه اجتماع محور و چالش‌های پیش روی آن و نیز سازمانهای مردم‌نهاد مورد بحث قرار گرفته است. این تحقیق، پژوهشی اکتشافی و میدانی است که با رویکرد کیفی انجام شده است و در آن داده‌های مورد نیاز با ابزار مصاحبه عمیق، مشاهده و بررسی عکس، اسناد و مدارک جمع‌آوری شده است. پس از آن ضمن کدگذاری داده‌ها در قالب تم‌های فرعی و اصلی، یافته‌های تحقیق با استفاده از روش تحلیل تماتیک، مورد تحلیل قرار گرفته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد؛ گروه عباد فعالیت‌های تبلیغی‌اش را به حوزه احکام و مناسک دینی محدود نکرده، به طوری که با گسترش فعالیت‌هایش در عرصه‌های اجتماعی و تربیتی و نیز با تعمیق ارتباطات خود با جامعه روستایی، تبدیل به گروهی مرجع در روستاهای بخش دُرُح از توابع شهرستان سریشه در بیرجند شده است. ضمناً از قابلیت‌های گروه برای حل چالش‌های پیش روی توسعه اجتماع محور روستایی می‌توان به؛ قابلیت اطلاع‌رسانی و ارائه مشاوره به مسئولین محلی، قابلیت کمک‌رسانی به مردم در جهت درک دغدغه‌های مشترک اجتماع و حل آنها، قابلیت هماهنگ‌سازی اجتماع و قابلیت ایجاد یک گروه اجتماع محور مستقل اشاره کرد.

۱. مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد توسعه اجتماعی روستایی است.

۲. دانشیار گروه مطالعات توسعه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران

afirouzabadi@social.ut.ac.ir

۳. فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد، توسعه اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران

mohsenjaffary@gmail.com

واژگان کلیدی: توسعه اجتماع محور روستایی، سازمانهای مردم نهاد، قابلیت، گروه جهادی

طلاب، مشارکت مردمی

مقدمه و طرح مسئله

توسعه روستا و سامان دهی به وضعیت روستاییان، در چند دهه اخیر به یکی از دغدغه‌های متولیان و پژوهشگران این رشته تبدیل شده است. در ایران در ۵۰ سال اخیر، روستاهای ایران دستخوش انواعی از سیاست‌های دولتی بوده‌اند که منجر به تحولات شگرفی در روستاها شده، به طوری که جمعیت روستایی کشور از سهم دو سوم در اواخر دهه ۵۰، به یک سوم سهم در اواخر دهه ۸۰ رسیده است. این موضوع نگرانی‌های زیادی را در میان محققان و پژوهشگران جامعه روستایی برانگیخته است. بعضی از صاحب نظران روستایی نسبت به ناکامی و تاثیرات بد سیاست‌های دولتی نظر داده‌اند. چمبرز در کتاب «توسعه روستایی، اولویت بخشی به فقرا»، دو فرهنگ مصلحان روستایی را برای بهبود وضعیت فقرای روستا راهگشا نمی‌بیند (چمبرز، ۱۳۸۷).

در این میان استفاده از ظرفیت‌های مشارکت ساز سازمانهای مردم نهاد، مسیر روشنی را در جهت توسعه اجتماع محور روستایی، به‌ویژه در مناطق محروم ایجاد می‌کند. یکی از دلایل پیدایش این مشکل‌ها ناکارآمدی برخی از سازمانهای دولتی در انجام امور بوده است (مقیمی، ۱۳۸۳). مشارکت سازمانهای مردم نهاد در توسعه اجتماع محور به عنوان سازمانی داوطلبانه و غیر انتفاعی، حکایت از پیدایش تمرکز زدایی، تفویض اختیار در سطح تصمیم‌گیری و مدیریت محلی دارد که در نهایت به حذف دیوان سالاری در سطح ملی می‌انجامد (Brelanter, 2006).

در کشور ما تعداد کثیری از طلاب همگام با سیاست‌ها و اقدامات دولتی، همه ساله در قالب فعالیت‌های تبلیغی به روستاهای کم برخوردار و نیمه برخوردار کشور هجرت کرده و به صورت خود جوش و داوطلبانه، با انجام فعالیت‌های فرهنگی و عمرانی، سعی در بهبود زندگی مردم روستایی دارند. فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی این طلاب را می‌توان تا سده‌های پیش ردیابی کرد. آنجا که حوزه‌های علمیه و دفاتر مراجع شیعه، به صورت گسترده‌ای طلاب جوان و دغدغه مند را به نقاط مختلف روستایی در کشور، به عنوان مبلغ اعزام می‌کرده‌اند. شاید در ابتدا به نظر بیاید که این مبلغان صرفاً به منظور بیان یک سری احکام فقهی وارد روستاها می‌شده‌اند، اما بررسی‌های دقیق‌تر نشان می‌دهد که آنها متکفل بسیاری از مسائل اجتماعی، قضایی و ... مردم روستا نیز بوده‌اند و مراجعات مردم به آنها فراتر از پرسیدن یک حکم مربوط به مناسک شرعی بوده است (سروری، ۱۳۹۳: ۴۴). این طلاب توانسته‌اند با تبلیغ و ارتباط مستقیم و مستمر در مناسبت‌های مذهبی و غیر آن، علقه‌های عمیقی با مردم برقرار کنند. از طرف

دیگر از آنجا که این طلاب حضور دین اسلام را در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی روستا لازم می‌دانند و دین اسلام نیز مشترکات زیادی با مباحث توسعه و پیشرفت، در حوزه‌های اقتصادی و اجتماعی دارد، فعالیت این طلاب آثار و پیامدهای مثبتی را در حوزه توسعه اجتماع محور روستایی داشته است. در این مقاله نقش گروه جهادی طلاب عباد، به عنوان یک سازمان مردم‌نهاد بومی دین محور، در توسعه اجتماع محور روستایی بررسی شده است.

اهداف تحقیق

این پژوهش به فراخور امکانات تحقیق، توانمندی نگارنده و محدودیت‌های محیط اجتماعی- فرهنگی منطقه مورد مطالعه یک هدف کلی و ۲ هدف اختصاصی را دنبال می‌کند.

هدف کلی

هدف کلی در این تحقیق، مطالعه قابلیت‌های سازمانهای مردم‌نهاد بومی دین محور در حل چالش‌های پیش روی توسعه اجتماع محور روستایی است.

اهداف اختصاصی

- شناخت ابعاد فعالیت‌های سازمانهای مردم‌نهاد بومی دین محور؛
- شناخت نقش سازمانهای مردم‌نهاد بومی دین محور در توسعه روستایی؛

سوال پژوهش

سوال اصلی در این تحقیق این است که این گروه به عنوان سازمانی مردم‌نهاد و با توجه به فعالیت‌هایش چه قابلیت‌هایی برای حل چالش‌های پیش روی توسعه اجتماع محور روستایی دارد.

پیشینه مطالعات

عمده مطالعات انجام شده در حوزه نقش سازمانهای غیر دولتی در توسعه روستایی، به دیگر رویکردهای توسعه اشاره داشته و بر رویکرد توسعه اجتماع محور روستایی، متمرکز نبوده است. با این حال در اینجا چند مورد از موارد مرتبط آورده می‌شود.

عبدالهی (۱۳۸۴) در پژوهشی به تحلیل مشارکت تشکلهای مردمی و محلی در برنامه‌های تسهیل‌گری، پیرامون توسعه پایدار روستایی پرداخته است. او در بررسی خود به این نتایج می‌رسد: میان

عضویت در تعداد تشکل‌ها، ارتباط بیشتر با منابع اطلاعاتی، مشوق‌ها، دیدگاه شوراها به برنامه‌های آموزشی- ترویجی، دانش فنی شوراها در مورد توسعه پایدار و شدت تخریب منابع طبیعی و محیط زیست رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. مبارکی (۱۳۷۴) در مطالعه‌ای با عنوان جایگاه سازمانهای محلی در توسعه همه جانبه روستایی، به این نتایج می‌رسد: نقش عمده خانه‌های همیار در رشد و توسعه کشور در صورت توسعه و گسترش این خانه‌ها، علاقه‌مندی مسئولین محلی نسبت به فعالیت‌های جاری روستا، جلب مشارکت‌های مالی مردمی و میزان مشارکت‌های مالی روستاییان در پروژه‌های روستایی، است.

همچنین در این مورد می‌توان به مقالاتی با عناوین: نقش سازمانهای غیردولتی در روند ترویج و توسعه روستایی (ظریفیان و امیرانی، ۱۳۸۲)، نقش سازمانهای غیر دولتی در ترویج فرهنگ منابع طبیعی، نقش سازمانهای مردم نهاد و رهبران محلی در توسعه روستایی (علی الحسابی، ۱۳۹۰) اشاره کرد. مقالات محدودی نیز به نقش سازمانهای غیردولتی دین محور در توسعه اشاره دارد از جمله: سازمانهای غیر دولتی شیعی در آفریقا و نقش آنها در توسعه جایگاه فرهنگی و اقتصادی زنان (شکیبا، ۱۳۸۶).

کاواوی (Cavaye, 2001) در مقاله‌ای تحت عنوان توسعه اجتماع محور روستایی، چالش‌های جدید و تنگناهای پایدار، نتیجه می‌گیرد؛ رویکردهای فعلی به توسعه منطقه‌ای و روستایی ناقص است و شناخت بیشتر ارزش‌های جامعه، اشکال جدید مشارکت، سروکار داشتن با ادراکات محلی و رویکردهای جدید توسط دولت باید در دستور کار قرار گیرد.

همچنین در زمینه مطالعات چالش‌های پیش روی توسعه اجتماع محور آثار دیگری وجود دارد، از جمله: چالش‌های پیش روی توسعه اجتماع محور در حوزه ارزیابی: بر اساس مدارک و پیامدهای بنیادی (Longstaff, 2008) و چالش‌های پیش روی توسعه اجتماع محور در حوزه دموکراسی: دیدگاه توسعه اجتماع محور به دموکراسی و دولت محلی (Bowle, 2008).

با توجه به مرور صورت گرفته می‌توان گفت این مطالعه جزو معدود پژوهش‌هایی است که در خصوص سازمانهای مردم نهادی از نوع گروه عباد و نقش و قابلیت آنها در حل چالش‌های پیش روی توسعه اجتماع محور روستایی انجام شده است.

چارچوب مفهومی

با توجه به رویکرد کیفی و اکتشافی در تحقیق در اینجا برخی از مفاهیم مورد بحث نظیر توسعه اجتماع محور و چالش‌های پیش روی آن مورد بررسی قرار می‌گیرد و به صورت مختصر به سازمانهای مردم نهاد، نقش‌ها، کارکردها و انواع آن اشاره می‌شود.

مفهوم توسعه اجتماع محور

در سه دهه گذشته فعالین و دست اندرکاران توسعه، به شکست برنامه ریزی مرکز محور پی برده و تشخیص داده‌اند که جوامع محلی در ساماندهی امور خود و استفاده مناسب از منابعی که در اختیارشان است ظرفیت بالایی دارند. رویکرد امروزه در برنامه ریزی توسعه، دولت‌ها را به دوری گزیدن از نقش غالب و ایجاد بستر بیشتر برای بخش غیردولتی/خصوصی و نیروهای محلی ترغیب می‌کند (شیخ، ۱۳۸۳: ۲).

امروزه سه واژه با معنا و خاستگاه نزدیک به هم توسعه محله‌ای، توسعه محلی و توسعه اجتماع محور را، می‌توان در ادبیات توسعه به صورت عام مشاهده کرد. توسعه محله‌ای، عمدتاً برای اجتماعات شهری و در کلان شهرها در مقابل سیاست‌های مسئولان بلند پایه شهری به کار می‌رود. در این رویکرد در ابتدا تعریفی از محله شهری ارائه می‌شود که مشابهت‌های زیادی با واژه اجتماع داشته و سپس رویکردهای صحیح در مدیریت مدرن شهر، مورد بحث قرار می‌گیرد. این رویکرد در توسعه که پس از ناکامی رویکردهای توسعه در سطح کلان خصوصاً در ابعاد سیاسی و فرهنگی، مطرح گردید؛ تلاش دارد رویکرد توسعه پایدار را در سطح محله‌ای محقق سازد. وجوه مشترک توسعه محله‌ای با توسعه اجتماع محور را، می‌توان در تأکید بر: خودگردانی، خودکفایی و استقلال از اجتماعات محلی از اجتماعات شهری دانست و شاکله هویتی که ساکنان اجتماع می‌بایست به خود بدهند، دانست (معمار، ۱۳۹۴: ۱۴۷). این رویکرد از توسعه به تمامی نیازهای انسانی می‌پردازد. همچنین به توسعه از درون توجه دارد و در توسعه‌ی پایدار محیطی، به مشارکت بهره‌وران، کیفیت محیطی و کیفیت زندگی فردی و جمعی و خواست‌های مردم یا بهره‌برداران واقعی تأکید دارد (خاکپور، مافی، باوانپوری، ۱۳۸۸: ۶۲).

توسعه محلی^۱ که معمولاً به صورت «توسعه محلی و منطقه‌ای» به کار می‌رود، از بعد جغرافیایی توسعه را تحدید می‌کند. یکی از رویکردهای نوین در توسعه محلی، رویکرد نهادی است که تشابهات زیادی را با رویکرد توسعه اجتماع محور جامعه‌شناسان دارد. در چارچوب رویکرد نهادی هرگونه سیاست و برنامه و یا تصمیم برای توسعه، باید مبتنی بر ظرفیت‌ها، خواسته‌ها و نیازهای محلی/منطقه‌ای باشد (فرجی راد، ۱۳۸۹: ۶۹). چنین توسعه‌ای مبتنی بر سرمایه اجتماعی، سرمایه انسانی، ظرفیت نهادی در منطقه، حکمرانی و رهبری قوی منطقه‌ای، توسعه شبکه‌های اجتماعی، گسترش دانش، فرایندهای ابداع و یادگیری در سطح منطقه و ... است (فرجی راد، ۱۳۸۹: ۶۷) بنابراین در این رویکرد نیز تقریباً شبیه

1 . community

2 . local development

رویکرد توسعه اجتماع محور، به ظرفیت‌های نهادی و اجتماعی به عنوان داشته‌های محلی و منطقه‌ای توجه ویژه‌ای می‌شود.

واژه «توسعه اجتماع محور»- که مورد بحث اصلی این مقاله است- اغلب برای توصیف مداخلات مردمی، برای یاری‌رسانی و ارائه خدمات به خود، در مواقعی که دولت توانایی پاسخگویی به خواسته‌های اجتماع را ندارد، استفاده می‌شود. توسعه اجتماع محور «به معنی تعامل با مردم جهت مساعدت به آنها، در یافتن راههایی برای ایجاد درک و همکاری بین افراد و گروه‌ها و توانمندسازی آنها در ایجاد تغییر در زندگی‌های خود و برای خیر و صلاح اجتماع است» (Gilchrist, 2009: 23).

در مقیاس محلی و خردتر، توسعه اجتماع محور فرایندی است که در طی آن اجتماعات محلی در طرح‌های توسعه‌ای که تهیه می‌شود، کنترل و نظارت مستقیمی بر نحوه تصمیم‌گیری‌ها، به ویژه در تخصیص منابع بر نیازهای خود به عمل می‌آورند. گرین و هاینس، توسعه اجتماع محور را تلاشی آگاهانه برای تولید دارایی‌هایی که منجر به افزایش ظرفیت در اجتماعات محلی، برای ارتقای کیفیت زندگی‌شان می‌شود، می‌داند (محمدی و روستا، ۱۳۸۷: ۳). برخی صاحب‌نظران توسعه روستایی نیز، توسعه اجتماع محلی را فرایندی مبتنی بر مشارکت داوطلبانه و خود یارانه در میان ساکنان یک محله در جهت بهبود شرایط فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی می‌دانند (از کیا و فیروزآبادی، ۱۳۸۷: ۱۴). در جدول ۱ شش مؤلفه توسعه اجتماع محور آورده شده است.

جدول ۱. شش مؤلفه توسعه اجتماع محور

نتیجه	نقش
<ul style="list-style-type: none"> - کاستن از انزوا و تنهایی - افزایش سرمایه اجتماعی و همکاری 	<p>۱- کمک به مردم در جهت درک این موضوع که آنها دغدغه‌های مشترکی در زمینه مسائل محلی یا سایر مسائل عمومی داشته و می‌توانند با کار با یکدیگر و به دلخواه خود این مسائل را حل نمایند.</p>
<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد یا بهبود گروه‌های اجتماع محور حقیقی - افزایش فرصت‌ها برای فعالیت در اجتماع - فعالیت اجتماعی کارآمدتر 	<p>۲- کمک به مردم در جهت کار بر روی آن مسائل که اغلب از طریق ایجاد یا توسعه یک گروه اجتماع محور مستقل، حمایت از آنان در برنامه ریزی و اجرا و تشویق آنان به ارزیابی عملکرد خود به عنوان ابزاری برای بهبود کارآمدی، انجام می‌شود.</p>

تقویت: - بخش اجتماعات - روحیه داوطلبی - کمک متقابل و خدمات مستقل - یادگیری بین گروه‌ها - بهبود شرایط در آن محل	۳- حمایت و توسعه گروه‌ها از بخش‌های مختلف اجتماع - نه به صورت آمرانه، بلکه از طریق چارچوب‌های اخلاقی - و افزایش شبکه‌سازی بین گروه‌ها
افزایش یا تقویت: - مشارکت - سرمایه اجتماعی - روحیه همکاری - همبستگی اجتماعات	۴- ترویج ارزش‌هایی مانند برابری، جامعیت، مشارکت و همکاری در طول فعالیت‌ها
- درگیر شدن در مسائل اجتماعی و تأثیرگذاری در آن - بهبود تعاملات بین اجتماع و مسئولین - بهبود در همبستگی و کارآمدی سیاست‌های عمومی	۵- توانمندسازی مردم و نهادهای مردمی جهت تأثیرگذاری و تحول سیاست‌ها و خدمات عمومی و همچنین تمامی عوامل تأثیرگذار بر شرایط زندگی آنان
- افزایش ظرفیت سازمانهای دولتی، مسئولین و متخصصین در زمینه کار با اجتماعات - بهبود در ارائه خدمات عمومی - افزایش منابع برای بخش اجتماعات	۶- اطلاع‌رسانی و ارائه مشاوره به مسئولین در خصوص دیدگاه‌های اجتماع و یاری‌رسانی به مسئولین جهت تقویت اجتماعات و شراکت واقعی با آنها

(Gilchrist, 2009: 24)

سازمان‌های مردم‌نهاد

به طور کلی می‌توان گفت سازمان غیردولتی، متشکل از گروهی از افراد داوطلب است که بدون وابستگی به دولت و به صورت غیرانتفاعی و عام‌المنفعه با تشکیلات سازمان یافته، در جهت اهداف و موضوعات متنوع فرهنگی، اجتماعی، خیریه‌ای، تخصصی و صنفی فعالیت می‌کنند (رضایی، ۱۳۸۶: ۱۳۱). سازمانهای مردم‌نهاد را می‌توان بر اساس جهت‌گیری‌ها، سطح عملیات، گروه مشتریان، درجه کالایی شدن تقسیم‌بندی نمود. بر مبنای سطح فعالیت‌ها این سازمانها را می‌توان به سازمانهای بین‌المللی، ملی و محلی دسته‌بندی نمود. در این میان سازمانهای محلی از اجتماعات محلی کشورهای جهان سوم شکل گرفته‌اند و حوزه فعالیت آنها در یک یا چند روستا است (سعیدی، ۱۳۸۲: ۵۱-۵۵). بدین ترتیب

این گرایش مطلوب وجود دارد که نوع چهارمی با عنوان سازمانهای مردم نهاد منطقه‌ای تاسیس شود که به کل مناطق جهان سوم خدمت کند (علی گو، ۱۳۸۹: ۶۶).

از آنجا که سازمان‌های مردم‌نهاد در کشورهای مختلف جهان از ساختارهای سیاسی، قانونی، دیوان‌سالاری و فرهنگ متفاوت تاثیر می‌پذیرند، به صورت‌های مختلف ظاهر می‌شوند. ادوین بلک تأکید می‌کند بهترین روش ایجاد نهادهای نوین این است که با میراث و ارزش‌های سنتی جامعه منطبق باشد (سعیدی، ۱۳۸۲: ۴۸). برای مثال در ایالات متحده آمریکا، شرکت‌های توسعه اجتماع محور به عنوان سازمانهایی غیرانتفاعی که دارای یک هیئت مؤسس داوطلب هستند، برای ایجاد یک همکاری موثر در اجتماع ایجاد شده‌اند تا از این راه به نیازهای ضروری اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بپردازند. از نظر پیرس و کارول استینباخ- متخصصان شرکت‌های توسعه اجتماع محور- این سازمانها اصالتاً آمریکایی هستند، چون آنها «ویژگی جامعه آمریکا را که الکسی دوتوکویل در دهه ۱۸۳۰ به آن اشاره کرده بازمی‌نمایند؛ یعنی نوآوری در ارتباط اجتماعی، باور به اینکه فرد می‌تواند تغییر ایجاد کند و داشتن دیدگاه درباره پذیرفتن خطر عبور از مرزهای طبقه، ایدئولوژی و حزب» (مدنی قهفرخی، ۱۳۸۹: ۳۰۳).

چالش‌های توسعه اجتماع محور

اگرچه توسعه اجتماع محور به عنوان رویکردی نو و جامع، بسیاری از پیامدهای مخرب رویکردهای پیشین را به جامعه مورد هدف تحمیل نمی‌کند اما اجرایی سازی آن با چالش‌های جدی مواجه است که می‌بایست مورد توجه قرار گیرد. از جمله این چالش‌ها می‌توان به چالش ارزش‌ها، چالش اعتماد به نفس، چالش ادراک، چالش مشارکت و چالش‌های خاص متوجه دولت‌ها اشاره کرد.

توسعه اجتماع محور اساساً بر مبنای ارزش‌هاست و توسعه زمانی بهبود واقعی محسوب می‌شود که مطابق با ارزش‌های جامعه باشد. این نوع از توسعه با شهروندانش آغاز می‌شود. از این لحاظ که چگونه شهروندان می‌خواهند جامعه را از آن خود بدانند. ارزش‌ها تعیین‌کننده اولویت‌های توسعه است؛ بنابراین چالش ارزش‌ها، اولین چالش پیش روی این رویکرد از توسعه است. در چالش اعتماد به نفس بیان می‌شود مشکلات بسیاری از جوامع در گرفتن یا حفظ و ادامه دادن اقدامات توسعه‌ای، لزوماً به علت کمبود سرمایه‌گذاری، دسترسی ضعیف به بودجه و یا محدودیت در تعاملات جامعه نیست. مشکلات این حوزه، ناشی از کمبود اعتماد به نفس مردم در عمل است. در مواجهه با چالش ادراک، سازمانهای توسعه اجتماع محور، برای اینکه به مردم در تشخیص باورها و ادراکاتشان کمک کنند باید با آنها وارد تعامل شوند. این تعامل به تغییر دیدگاه اعضای اجتماع در اینکه بدانند، بخواهند و بتوانند تغییرات مثبتی در اجتماع خود شکل دهند، کمک می‌کند. با بکارگیری روش‌های مشارکت اجتماعی، غیررسمی و

موقتی، می‌توان بر چالش مشارکت غلبه کرد. چالشی که ناشی از خسته شدن مردم از کمیته‌ها، جلسات عمومی و دیگر اشکال سنتی مشارکت است؛ و در آخر اینکه برخی از چالش‌های خاص، متوجه دولت‌هاست. اینکه چگونه دولت‌ها می‌توانند بهترین پرورش دهنده توسعه منطقه‌ای و روستایی باشند؟ چگونه یک بوروکراسی دولتی می‌تواند پاسخگویی بیشتری به اجتماعات محلی داشته باشد؟ اجرای سیاست‌های دولت منتخب که در عمل مقید به بودجه است، چگونه ممکن است؟ (Cavaye, 2001: 117-120).

از طرف دیگر در حال حاضر رویکرد اروپایی و آمریکایی در ایجاد توسعه اجتماع محور، به عنوان الگویی در دنیا شناخته می‌شود و شرکت‌های توسعه اجتماع محور به عنوان سازمانهای مردم‌نهاد غیربومی، متوکی توسعه اجتماع محور در جوامع مختلف شناخته می‌شوند. این نهادها در ایجاد توسعه با چالش‌های متعددی روبرو هستند که تحت عنوان تعارضات بین متخصصین این نهادها و اعضای اجتماع قابل بررسی است. روابط بین نهادهای توسعه‌ای خصوصاً دانشگاه و اجتماع همیشه مطلوب نیست. اغلب تأکید می‌شود که این نهادها می‌خواهند اجتماع را مطالعه کنند یا یک نوع مداخله در اجتماع را آزمایش کنند، بدون اینکه بخواهند در عوض چیزی به اجتماع بدهند (مدنی قهفرخی، ۱۳۸۹: ۲۵۸). این روابط تعارضاتی همچون: دیدگاه منفی، نابرابری قدرت، فقدان اعتماد، ارتباط ضعیف، فقدان اعتماد به تجارت اجتماع، فقدان مزایایی برای اجتماع، فقدان تناسب فرهنگی و... را به دنبال دارد (مدنی قهفرخی، ۱۳۸۹: ۲۶۳-۲۷۵)؛ بنابراین توسعه اجتماع محور برای این نهادها، نه یک رویکرد بشردوستانه و بدون مزایا، بلکه یک شغل محسوب می‌شود و چالش‌هایی را همچون: کمبود تعهد کاری شاغلین، کمبود منابع اشتغال از نظر بودجه و وضعیت سازمانی و نحوه آموزش و پشتیبانی از آنها با خود به همراه می‌آورد (Chacksfield, 2006: 35).

جمع‌بندی مفهومی

در این بخش با ارائه تعاریفی از توسعه اجتماع محور، مرز آن با دیگر انواع توسعه مشخص شد. به طور کلی توسعه اجتماع محور فرایندی برای ایجاد شرایط پیشرفت اقتصادی و اجتماعی برای کل جامعه، با مشارکت فعال خود است. در این توسعه علاوه بر تحول در ابعاد عینی، بر ابعاد ذهنی اعضای اجتماع نیز تأکید می‌شود و نقش‌ها و چالش‌های این نوع از توسعه نیز منطبق با همین تعریف است. بر این اساس به نظر می‌رسد بخش‌های مرتبط با تعاریف و مؤلفه‌های توسعه اجتماع محور و چالش‌های پیش روی آن، بتواند در تحلیل یافته‌های تحقیق به محقق کمک نماید.

روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر تحقیقی اکتشافی که با رویکرد کیفی و روش تحلیل تماتیک انجام شده است. تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. منظور از الگو، مدلی است که از طریق نظم مفهوم داده‌های مستخرج بدست می‌آید. این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (Braun & Clarke, 2006). داده‌های مورد نیاز در این تحقیق با ابزار مصاحبه عمیق، مشاهده و استفاده از عکس و اسناد و مدارک جمع‌آوری شده و پس از کدگذاری و مقوله‌بندی کدها، در قالب تم‌های اصلی و فرعی با روش مذکور مورد تحلیل قرار گرفته است.

مطالعه موردی این پژوهش، گروه طلاب جهادی عباد هستند که حوزه فعالیت اصلی آنها روستاهای بخش دُرُح، واقع در شهرستان سریشه از توابع خراسان جنوبی است. برای تعیین جمعیت نمونه مورد مطالعه، به صورت طبقه‌ای-تصادفی، ۸ نفر از طلاب مرد و ۲ نفر از طلاب زن انتخاب گردید. با ادامه مصاحبه با دیگر اعضای گروه، داده‌های جمع‌آوری شده به حد اشباع رسید. لذا به همین حد از مصاحبه‌ها اکتفا شد. ضمناً برای بررسی صحت گفته‌های مصاحبه‌کنندگان، به صورت تصادفی با اهالی روستاهای منطقه مصاحبه شد و برخی از فعالیت‌های طلاب از نزدیک مورد مشاهده قرار گرفت. روایی این پژوهش، از طریق مصاحبه با گروهی از فعالان، دانشجویان و طلاب فرهیخته و مطلع از فعالیت‌های تبلیغی و فرهنگی در روستاها، مورد تأیید قرار گرفت.

یافته‌های تحقیق

با توجه به هدف اصلی تحقیق مبنی بر شناخت قابلیت‌های گروه جهادی طلاب عباد، به عنوان یک سازمان مردم‌نهاد بومی دین‌محور، در این بخش فعالیت‌های گروه توصیف و دسته‌بندی شده است. دسته‌بندی و سنخ‌شناسی این فعالیت‌ها امکان تحلیل نقش گروه در توسعه اجتماع محور و قابلیت‌های آن در این موضوع را ممکن می‌سازد.

توصیف گروه

گروه عباد یک گروه داوطلبانه غیرانتفاعی و یا یک سازمان مردم‌نهاد متشکل از طلاب پیشرو حوزه علمیه، در مقوله تبلیغ است که در دوره‌های تبلیغی مختلفی در سال، به صورت داوطلبانه به روستاهای دور افتاده و کم‌برخوردار کشور، عزیمت می‌کنند. به طور متوسط در هر سفر تبلیغی حدود ۵۰-۷۰ طلبه، برای تبلیغ و انجام فعالیت‌های فرهنگی و عمرانی در روستا حضور پیدا می‌کنند. روال معمول در

گروه این است که هر طلبه در یک روستا متمرکز شده و در دوره‌های مختلف تبلیغی به یک روستا برود. طلاب گروه به طور متوسط در ۷۰ روز از سال و در ایام مناسبتی و غیر مناسبتی، در روستا حضور پیدا می‌کنند. علاوه بر آن به صورت تلفنی در طول سال با مردم روستای محل تبلیغ خود در ارتباط‌اند. فعالیت‌ها و رفتارهای گروه در روستاهای مذکور شرایطی را فراهم می‌آورد که طلاب بتوانند ارتباط عمیقی با مردم روستا برقرار کرده و در واقع تبدیل به گروهی مرجع، برای چاره‌جویی به مسائل و مشکلات روستا گردند. طلاب گروه عباد به علت حضوری داوطلبانه در این روستاها، روستایی زندگی کردن، سازگاری با شرایط سخت محیطی در روستاها و در عین حال عامل بودن به مدعیات دینی خود، در بین مردم محبوبیت یافته و مردم را به سوی خود جذب می‌کنند. از آنجا که طلاب ملبس به لباس پیامبر بوده و مردم روستا آنها را، نماینده نمادینی از نظام جمهوری اسلامی به حساب می‌آورند، در نتیجه رفتارهای محبت آمیز طلاب اثری دوچندان در مردم می‌گذارد، به طوری که در مدت زمان اندکی تبدیل به عضوی از خانواده روستای محل تبلیغشان، می‌شوند. با شکل‌گیری اعتماد در بین مردم روستا، طلاب از روابط ناپیدا و پیچیده اجتماعی در روستا مطلع گشته و می‌توانند تحلیل‌های مناسبی را بر اساس اطلاعات میدانی کسب شده ارائه نمایند. همچنین مردم روستا در مسائل شخصی و خصوصی خود از آنها مشورت خواسته و کودکان خود را برای تربیت دینی و آموزش برخی مهارت‌ها، به آنها می‌سپارند. این در حالی است که طلاب با انجام برخی فعالیت‌ها، نظیر اقامه مناسک به صورت دسته جمعی در مسجد و یا در منازل افراد، همبستگی اجتماعی مردم روستا را تقویت می‌نمایند و اصطلاحاً روستا با رفت و آمدها و حشر و نشرها بین مردم، جانی تازه می‌گیرد. همه این فعالیت‌ها در قالب رویکردی همیارانه با مردم جلو می‌رود. در واقع مردم، طلاب را در انجام امورشان با دعوت آنها برای صرف غذا و یا اهدای هدایا یاری می‌کنند و طلاب تلاش دارند تا مسائل فردی و جمعی مردم را رفع و رجوع نمایند.

طلابی از گروه که حضوری پیوسته‌تر و مستمرتری در یک روستا دارند و برای چندین دوره تبلیغی به یک روستا عزیمت کرده و به صورت متمرکز در آن فعالیت می‌کنند، امکان ارتباطات عمیق‌تری با مردم داشته و توان برنامه‌ریزی بیشتری را برای فعالیت در روستای محل تبلیغشان دارند. برای مثال ایجاد مشارکت اجتماعی برای احداث پروژه‌ای عمرانی و یا اجتماعی زمانی پدید می‌آید که مردم اعتماد بیشتری به طلبه داشته و طلبه نفوذ کلام بیشتری در بین آنها داشته باشد. در این حالت مردم روستا، آنها را به عنوان افراد امین و صاحب تشخیصی که می‌توانند نزاع‌های بین خانوادگی و یا اجتماعی آنها را رفع نمایند، به حساب می‌آورند. طلاب امکان پرداختن به فعالیت‌های عمرانی را نیز دارند و می‌توانند تعاملاتی را با مسئولان محلی به صورت غیرمستقیم (از طریق مسئول گروه) و یا در مواردی به صورت مستقیم با

مسئولان شهرستان، برای رفع موانع توسعه‌ای روستا داشته باشند. همچنین این طلاب با اقداماتی ایجابی از برخی از سنت‌های خرافی روستا، اصطلاحاً زنگار زدایی می‌کنند.

برخی از طلاب با همسران طلبه خود در روستاها حضور پیدا می‌کنند و در واقع همسران آنها نیز نقشی تبلیغی دارند. با توجه به تغییرات در ترکیب جمعیتی برخی از روستاهای مناطق محروم در سال‌های اخیر - به علت از بین رفتن مشاغل سنتی و مهاجرت فصلی مردان روستا برای کار به شهرهای اطراف - مبلغان زن، نقش مکملی در کنار همسران طلبه خود ایفا می‌کنند. در عین حال به واسطه جنس زنانگی، از توانایی‌هایی در ارتباطات خود برخوردارند که مردان از آن ناتوان‌اند. لازم به ذکر است اجتماع خانواده گرای روستایی، اعتبار بیشتری برای طلاب مردی که با خانواده خود حضور پیدا کرده‌اند، قائل است.

از طرفی دیگر با توجه به ماهیت گروهی گروه عباد، مسئول گروه، قدرت و توانمندی بسیار بیشتری در مواجهه با مسائل روستایی پیدا کرده به طوری که در موارد زیر بسیار موفق‌تر عمل می‌کند:

- در برنامه‌ریزی‌های گروهی و فعالیت‌های هماهنگ طلاب، برای رفع یک آسیب اجتماعی در چند روستا، نظیر انحراف زدایی اجتماعی، مانند برنامه هماهنگ تکریم زنان روستایی و...

- در مشاوره فنی، تعامل و نیز انتقاد و فشار به مسئولان محلی برای انجام اموری که می‌بایست دولت برای حل آن ورود کند، نظیر ایجاد اشتغال و...

- در کسب اطلاعات دقیق میدانی پیرامون روابط ناپیدا و پیچیده اجتماعی روستا، از طریق طلاب گروه و همسران آنها، کشف معضلات ناپیدا و پیچیده اجتماعی روستا و ارائه تحلیل‌های دقیق‌تر پیرامون آنها.

در جدول ۲ فعالیت‌های گروه عباد در قالب تم‌های اصلی و فرعی آورده شده است.^۱

۱. به علت کثرت تم‌های اصلی و فرعی خلاصه‌ای از این تم‌ها در جدول آورده شده است. صورت مبسوط آن در پایان‌نامه نویسنده مسئول با عنوان مطالعه فعالیت‌های فرهنگی - اجتماعی روحانیون مبلغ در روستاهای کشور (مورد مطالعه: طلاب گروه جهادی عباد) واقع در کتابخانه دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران آورده شده است.

جدول شماره ۲. تم‌های اصلی و تم‌های فرعی مستخرج از مصاحبه‌ها و مشاهدات میدانی

تم‌های اصلی	تم‌های فرعی
حضور داوطلبانه در روستاهای محروم	پول گرفتن از طلاب به جای پول دادن، دادن مبلغی برای ثبت نام، گله‌مندی از رفتن به روستاهای برخوردار، جذابیت نشست و برخاست با روستایی برای روحانی، پول نگرفتن از تبلیغ، ارزش گذاری برای خدمت به فقرا روستایی، علاقه حقیقی به مردم روستا علی‌رغم بزهکاری آنها، احساس نیاز به تبلیغ در روستاهای محروم‌تر
روستایی‌زی زندگی کردن	به زمین روستایی سر زدن، خودمانی شدن با کودکان، همیاری در برداشت محصولات، پرسه در روستا برای پرسیدن احوال مردم، کوه پیمایی با جوانان، سر زدن به پیرمردهای روستا، ارتباطات چهره به چهره، عیادت از بیماران روستا، احوال‌پرسی از خانواده‌های شهدا، همراهی با فرهنگ و سنت‌های معقول روستا، اکتفا به نان و ماست، به گوسفندهای روستایی سر زدن
عامل به حرف‌های خود بودن	عمل به گفتارها، مقدم بودن در برگزاری مراسم مذهبی، مقدم بودن در انجام فعالیت‌های مورد ادعا، ایجابی عمل کردن، فهماندن خوبی دین با عمل خود، آموزش استقامت در حین بالا رفتن کوه
جذب مردم به سمت خود	ایجاد شناخت نسبت به اهل بیت (س) در حین بیل زدن برای فرد روستایی، دوستی با جوانان روستا، ارتباط تلفنی مستمر با روستایی از قم، رفت و آمد حضوری مستمر، با کودکان صمیمی شدن، عزیز شدن بین مردم روستا، پناهگاه شدن برای مردم، محبت یکسان به کودکان شیعه و سنی، علاقه حقیقی به مردم روستا علی‌رغم بزهکاری‌شان
سازگاری با شرایط سخت	اقامت در طویله بازسازی شده، سازگاری با امکانات بسیار محدود، وجود موش در سقف محل اقامت، سازگاری با سختی‌های محیطی، تبلیغ در روستاهای فراموش شده، تکرار شدید از فراگیری تکدی‌گری، توقع بالا و نابجا از روحانی
مشاوره اجتماعی-دینی	مشاوره به زن در برابر اعتیاد شوهرش، آموزش بهبود روابط خانوادگی، آموزش حقوق و تکلیف زن و مرد در ارتباطات زناشویی، آموزش احکام غسل، مشاوره خانواده به مراجعین به صورت دائمی و حضوری
تقویت همبستگی اجتماعی	اصرار به برگزاری مناسک دینی به صورت جمعی، برگزاری مراسم عزاداری از راه دور، برگزاری کلاس‌های پرشور قرآن، افزایش اعتبار مسجد در روستا، برپایی کلاس‌های دینی متناسب با افراد، استقبال زیاد مردم از نماز جماعت، تشکیل هیئت مذهبی هفتگی
شناسایی و تحلیل روابط ناپیدا و	اطلاع دقیق از وضعیت روابط زن و مرد، اطلاع دقیق از وضعیت مراسمات عروسی در روستا، اطلاع از وضعیت ازدواج دختران روستایی، اطلاع از حسن روابط شیعه و سنی، اطلاع از فشار کاری زیاد در روستا، بررسی زمینه‌های معضلات اجتماعی، اطلاع از وضعیت نامنی در روستا، اطلاع از کمبود آب در روستا، اشراف کامل بر مسائل روستا،

۱۶۵

دو فصلنامه علمی-پژوهشی
الگوی پیشرفت
اسلامی ایرانی

سید احمد فیروز آبادی - محسن جعفری

مطالعه قابلیت‌های سازمانهای مردم نهاد بومی دین محور در حل چالش‌های پیش روی توسعه اجتناع محور روستایی
(مورد مطالعه: گروه جهادی طلاب عباد)

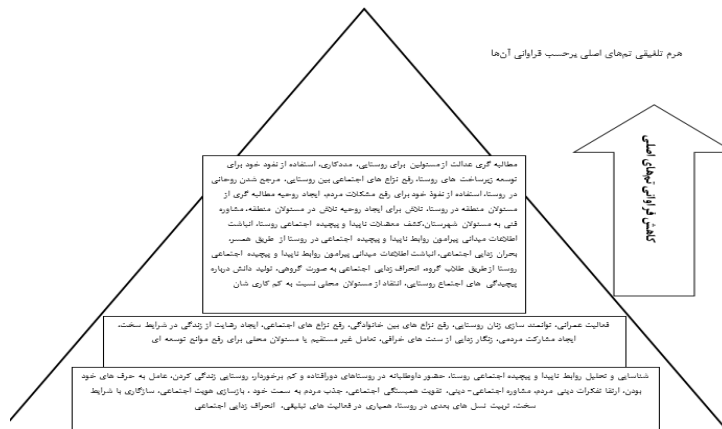
اشراف نسبت به حساسیت‌های اعتقادات خرافی، تحقیق و بررسی در خصوص تکدی‌گری در روستا	پیچیده اجتماعی روستا
تقویت بینش سیاسی مردم، ایجاد حس اعتماد بین مردم و مسئولین، تعیین ملاک‌ها در انتخابات، برگزاری شایسته راهپیمایی‌های معمول سیاسی کشور، ایجاد مشارکت سیاسی، اهمیت دادن به مباحث اعتقادی سیاسی در تبلیغ، رفع شبهات سیاسی در مورد فتنه ۸۸	بازسازی هویت اجتماعی
مشاوره به جوانان در مورد اعتیاد، پیشگیری از فساد اخلاقی نوجوان، پیشگیری از پیامدهای روابط سطحی جنسی کودکان، استفاده حداکثری از اوقات گرانبهای محرم برای تبلیغ، ایجاد عزت نفس در کودکان روستای معروف به تکدی‌گری، تنظیم روابط اجتماعی روستا بر اساس قواعد دینی، آموزش اخلاق در خانواده به صورت هماهنگ در یک دوره تبلیغی، القای شأن والای زن به صورت هماهنگ در چند دوره تبلیغی	انحراف زدایی اجتماعی
ایجاد وحدت در برگزاری مراسم‌های مذهبی، رفع نزاع‌های جزئی بین دو نفر در روستا، حل اختلاف بین دو زن یک مرد، پیشگیری از طلاق، رفع اختلافات در مورد حق آب کشاورزی با تعامل با مردم، حل مشکل اختلافات در تأمین آب کشاورزی مردم	رفع نزاع‌های اجتماعی
مشارکت دادن مردم برای کمک به فقرا، ایجاد مشارکت مردمی برای تعمیر اسفالت جاده، ارزش گذاری برای مشارکت‌های ناچیز روستایی در پروژه‌های عمرانی روستایی، همیاری عملی مردم در ساخت مسجد، ایجاد مشارکت مردمی برای تأمین آب شرب روستا، زمینه سازی برای مشارکت مردم برای ساخت خانه عالم	ایجاد مشارکت مردمی
خرافه زدایی از کودکان، القا غیر مستقیم بدی اعتقادات خرافی، زنگار زدایی از سنت‌های خرافی در استفاده از جهیزیه دختر، تشویق برای دوری از ازدواج‌های در سنین بسیار پایین، زنگار زدایی از عقاید خرافی مردم در مورد روابط جنسی زن و مرد، زنگار زدایی از خرافات در مورد احکام دینی	زنگار زدایی از سنت‌های خرافی
انتقال مشکلات روستا به مسئولین گروه عباد، مشاوره فنی به فرماندار برای رفع بحران‌های اجتماعی روستا، تعامل با بسیج و شورای روستا برای رفع بحران‌های اجتماعی روستا، تعامل با فرمانداری برای ایجاد مشارکت در ساخت مسجد، تشکیل شورای فرهنگ دینی، تعامل با سازمان‌های فرهنگی شهرستان، مشورت با مسئولان فرهنگی منطقه	تعامل غیرمستقیم یا مسئولان محلی برای رفع موانع توسعه‌ای
ایجاد خواست عمومی در مورد لزوم معرفی عامل توزیع مواد مخدر به نیروی انتظامی، ایجاد حس مطالبه‌گری در مسئولین روستا نسبت به مسئولان بالاتر از خود، ایجاد انگیزه در جوانان روستا برای حل مشکلات روستای خودشان، به ثمر رسیدن ایجاد حس مطالبه‌گری در روستایی، ایجاد نیازهای واقعی	ایجاد روحیه مطالبه گری از مسئولان منطقه در روستا
ایجاد چاه در محل مناسب برای ایجاد اشتغال، هشدار نسبت به سلف خری دام‌های روستایی، انتقال مشکلات روستا به مسئولین شهرستان	مشاوره فنی به مسئولان شهرستان

<p>تلاش برای حل فحشای ناپیدای روستایی، اخذ مدل‌های موفق اشتغال زایی روستاهای اطراف برای حل معضلات یک روستا، علنی کردن اعتیاد ناپیدای زنان روستایی، ایجاد اعتماد به نفس در زنان روستایی برای حل اعتیاد خود</p>	<p>بحران زدایی اجتماعی</p>
<p>نتیجه‌گیری فحشا در روستا با استفاده از اطلاعات میدانی طلاب در قالب یک پازل، کشف اعتیاد و فحشا در روستای مذهبی، کشف فحشای شدید مردان روستا، تحلیل فرایندی معتاد شدن نو عروسان و زنان خانه‌دار روستایی از طریق همسر، جمع آوری اطلاعات میدانی طلاب از طریق ارزیابی کار آنها</p>	<p>کشف معضلات ناپیدا و پیچیده اجتماعی روستا</p>
<p>تذکر به مسئولین گردشگری در خصوص ظرفیت‌های گردشگری روستا، هشدار به مسئولین راه و ترابری برای تجهیز راههای منتهی به روستا، تذکر به سوء رفتارهای مسئولین محلی، انتقاد از استاندار از عدم فرهنگ سازی قبل از ساخت مسجد، هشدار سازی مسئولان منطقه نسبت به وظایفشان در قبال روستا، انتقاد از اداره اطلاعات استان درباره کم کاری‌شان، انتقاد از حراست نیروی انتظامی استان</p>	<p>انتقاد از مسئولان محلی</p>

(منبع: مشاهدات و مصاحبه نگارندگان در تیرماه ۱۳۹۳)

همچنین در شکل زیر، فعالیت‌های گروه دسته بندی شده و در قالب هرم تلفیقی تم‌های اصلی برحسب فراوانی آنها نمایش داده شده است. بدین معنی که هر چه از نوک هرم به سمت قاعده می‌رویم، فراوانی فعالیت‌ها بیشتر می‌شود. در واقع فعالیت‌های موجود در قاعده، مربوط به همه اعضای گروه است. بر عکس در نوک قاعده، عده بسیار کمی و یا یک نفر به انجام فعالیت‌ها مبادرت دارد. برای مثال همه اعضای گروه حضوری داوطلبانه در روستاهای دور افتاده و کم برخوردار داشته و در آنها به صورت روستایی زیست می‌کنند. آنها توانایی جذب مردم به خود را دارند و می‌توانند روابط ناپیدا و پیچیده اجتماعی مردم روستا را شناخته و تحلیل نمایند و...

نمودار شماره ۱: عمده بررسی ابعاد توسعه اجتماع محور و چالش‌های پیش روی آن نشان می‌دهد

نتیجه گیری

مطالعه گروه عباد به عنوان یک سازمان مردم‌نهاد بومی دین محور، نشان می‌دهد این گروه عمده قابلیت‌ها و توانمندی‌های لازم برای موارد ذکر شده در بالا را دارد و این قابلیت‌ها از ماهیت بومی بودن و دین محور بودن، نشئت می‌گیرد. به این صورت که:

از آنجا که هیئت مؤسس و شورای مرکزی این گروه، عمدتاً متولد بیرجند و بومی مناطق اطراف آن هستند با میراث و ارزش‌های سنتی اجتماع مورد هدف گروه، انطباق بالایی دارند. مردم روستا آنها را افراد غریبه‌ای که در نواحی مرکز نشین کشور سکونت دارند و دارای باور و ارزش‌های مغایر با خودشان هستند، نمی‌دانند. این مورد برای بسیاری از پژوهشگران توسعه روستایی رخ داده است که به محض حضور در مناطق روستایی، شناخته می‌شوند. چرا که دارای چهره، لهجه و فرهنگ متفاوتی با اهالی روستا هستند و برای ایجاد اعتماد و ارتباط سریع با روستایی‌ها دچار مشکل می‌شوند و می‌بایست از روش‌های مشاهده مشارکتی بهره‌جویند که بسیار زمان‌بر است.

ضمن آن که گروه عباد اساساً گروهی متشکل از طلاب دینی است، بنابراین قابلیت بسیار بالایی برای ارتباطات نزدیک با مردم روستا دارند. چرا که به طور کلی روحانیت در روستاهای مذهبی ایران، نقش و منزلت ویژه‌ای دارد. از سوی دیگر مردم روستا، گروه را روحانیونی که صرفاً در مسجد به روی منبر می‌روند و وعظ و خطابه می‌کنند، نمی‌دانند. بلکه آنها را طلابی متفاوت می‌بینند که بیشتر وقت خود را در منازل، مزارع، چرای گوسفندان، بازی فوتبال با کودکان و ... می‌گذرانند و با آنها به شدت گرم می‌گیرند؛ بنابراین اعتماد زیادی بین طلبه و روستایی شکل می‌گیرد که با استمرار این رویه، طلبه در جایگاه مرجع در روستا قرار می‌گیرد.

در عین حال حضور طلاب زن مبلغ در کنار همسران خود در روستا، قدرت گروه را برای تعامل و ارتباط با مردم روستا دوچندان می‌کند. بانوان طلبه به واسطه جنس زنانگی، از توانایی‌هایی در ارتباطات خود برخوردارند که مردان از آن ناتوان‌اند. این قابلیت سبب نزدیک شدن گروه و اعضای آن به اجتماع روستایی می‌شود. از این جهت؛ موارد مبنایی و هویت‌ساز گروه که در بالا بدان اشاره شد، قابلیت‌های ویژه‌ای را برای آن ایجاد می‌کند که می‌توان این‌گونه برشمرد.

۱۶۸

دو فصلنامه علمی پژوهشی

الگوی پیشرفت
اسلامی ایرانی

سال چهارم شماره هفتم، بهار و تابستان ۱۳۹۵

قابلیت اطلاع‌رسانی و ارائه مشاوره به مسئولین در عین نقش فعال در حل

مسائل و مشکلات روستایی

این قابلیت عالی‌ترین و مهم‌ترین قابلیت گروه عباد است که به نحو احسن آن را جلو می‌برد. مشکلات ناپیدا و پیچیده روستایی خصوصاً در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی، از مواردی است که نهادهای دولتی نه تنها امکان فهم و سنجش بلکه در بعضی موارد، حتی اطلاعی از آن ندارند. مواردی از قبیل خانه فساد روستایی، بزهکاری‌ها و انحرافات ناپیدای شایع در یک روستا، اعتیاد گسترده زنان روستایی در برخی از روستاها، ریشه‌های نزاع‌های خانوادگی و اجتماعی، سوء رفتار والدین و اثرات بد آن بر کودکان روستایی و ...، از مواردی است که طلاب گروه به واسطه جایگاه خود به عنوان طلبه مجاهد دینی، با آن درگیرند و برای آن چاره‌جویی می‌کنند. مسئول گروه به طور متناوب این اطلاعات را در قالب مشاوره‌های فنی در اختیار مسئولان شهرستان و استان قرار می‌دهد تا در سیاست‌گذاری‌ها و طرح‌های توسعه‌ای روستاها مد نظر قرار گیرد. لیکن هنوز آن طور که باید و شاید این مشاوره‌ها مورد توجه جدی قرار نگرفته است. البته حل بسیاری از این معضلات در تخصص و توان طلاب دینی گروه است و در بعضی موارد دولت از حل آن عاجز است. نظیر نزاع بین روستایی که فرماندار شهرستان برای رفع آن از طلاب گروه، درخواست کمک کرده بود.

قابلیت کمک رسانی به مردم در جهت درک دغدغه‌های مشترک اجتماع

و حل آنها

از نظر طلاب عباد، مردم روستاهای منطقه بیرجند، دچار نوعی محرومیت مضاعف هستند. به این معنی که نمی‌دانند و یا نمی‌توانند، مسائلشان را شناسایی و برای آن چاره‌جویی کنند. چرا که بسیاری از نقش‌های سنتی در روستا، نظیر ریش‌سفیدان از بین رفته است و دولت نیز نتوانسته جای آن را بگیرد. داشتن روابط محبت‌آمیز در بین اعضای یک خانواده، برخورداری زنان روستایی از روابط جنسی مطلوب، برخورداری از روحیه مطالبه‌گرانه در برابر مسئولان محلی، نیاز به مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها در قالب عضویت در شورای روستایی، نیاز به تربیت کودکانی سالم از لحاظ روانی و اجتماعی، نیاز به داشتن زندگی معقولانه با رفع سنت‌های خرافی و ... از دغدغه‌های مشترکی است که شناسایی شده و طلاب گروه آنها را در بستری از قواعد و احکام دینی و با مشارکت مردم بر طرف می‌سازد. این اقدامات منجر به افزایش سرمایه اجتماعی و همکاری در روستاها شده و خصوصاً زنان روستایی را از انزوا می‌رهاند.

۱۶۹

دو فصلنامه علمی-پژوهشی

الگوی پیشرفت

اسلامی ایرانی

سید احمد فیروز آبادی - محسن جعفری

مطالعه قابلیت‌های سازمانهای مردم‌نهاد بومی دین محور در حل چالش‌های پیش روی توسعه اجتماع محور روستایی

«مورد مطالعه: گروه جهادی طلاب عباد»

قابلیت هماهنگ‌سازی اجتماع

گروه عباد به عنوان گروهی مرجع در روستا، توان هماهنگ‌سازی مردم برای حل دغدغه‌های مشترکشان را دارد. این هماهنگ‌سازی در اقامه فرایض و مناسک دینی به صورت جمعی، نظیر برپایی نماز جماعت، برگزاری جلسات قرآن در منازل مردم روستا، اطعام فقرا در مسجد با مشارکت خیرین روستایی، همراه کردن مردم برای ساخت یک پروژه عمرانی کوچک، برگزاری راهپیمایی‌های سیاسی و... متجلی است. این مجموعه اقدامات موجب تقویت همبستگی اجتماعی، روحیه مشارکت‌جویانه و داوطلبانه می‌شود؛ و ضمن اینکه بازسازی هویت اجتماعی روستایی را در قالب نظام جدید سیاسی به دنبال دارد و توان گروه را در هماهنگ‌سازی مردم در قالب دیگر موضوعات و حوزه‌های سیاسی و اجتماعی افزایش می‌دهد.

قابلیت ایجاد یک گروه اجتماع محور مستقل

ایجاد این گروه‌ها عمدتاً به بهانه برگزاری مناسک دینی است. برای مثال ایجاد یک هیئت عزاداری در روستا حول محور مسجد با هدف افزایش ارتباطات بین مردم و خصوصاً جوانان روستایی، مشکل کردن خیرین روستایی در قالب صندوق کمک به ازدواج جوانان روستا، برگزاری جلسات قرائت قرآن در منازل تک تک افراد روستا با هدف رفع کدورت‌ها بین خویشاوندان و دیگر اهالی و... از مواردی است که فرصت‌های فعالیت اجتماعی را افزایش می‌دهد و مردم روستا را در قالب گروه‌های غیررسمی وارد فعالیت‌های اجتماعی حقیقی و رو در رو می‌کند.

در پایان می‌توان گفت گروه عباد در حل سه چالش ارزش‌ها، مشارکت و چالش‌های ناشی از ضعف دولت محلی موفق هستند، ولی در حل دو چالش ادراک و اعتماد به نفس اگرچه فعالانه و متعهدانه عمل می‌کنند، ولی هنوز به توفیقات قابل توجهی نرسیده‌اند. چرا که رفع دو چالش ادراک و اعتماد به نفس تا اندازه زیادی به اقدام گروه در حوزه‌های اقتصادی و ایجاد شغل در روستا بر می‌گردد. طرح‌های توسعه اجتماعی گروه عباد، حسب شناخت عمیقشان از ابعاد فرهنگی و اجتماعی روستاهای محل تبلیغ، تعارضی با فرهنگ این روستاها ندارد، لذا این گروه دچار چالش ارزش‌ها نیست. از طرفی به علت مشارکت دادن مردم در فعالیت‌های سیاسی- اجتماعی به بهانه مناسک دینی، شور و نشاط زیادی را در روستاها ایجاد می‌کند که باعث چالش مشارکت نیز نمی‌شود و مردم از فعالیت‌های مشارکتی خسته و دلزده نمی‌گردند. از طرف دیگر به علت داشتن گروهی منجسم و فعال می‌توانند تا حدود زیادی ضعف‌های دولت محلی در خدمت‌رسانی به مناطق روستایی را پر کنند. مواردی نظیر ارتقای جایگاه زن در روستا،

کلاس‌های مشاوره اجتماعی برای خانواده‌های در معرض تهدید، رفع نزاع‌های خانوادگی و گروهی، رفع خرافات، تسهیل ازدواج‌ها و به طور کلی تقویت فرهنگ دینی-عقلایی نمونه‌هایی از آن است. ولی در عین حال باید گفت برای ایجاد باور به توانایی غلبه بر مشکلات اقتصادی در مردم، گروه عباد می‌بایست در حوزه ایجاد شغل نیز ورود کند و یا از گروه‌های مردم‌نهاد توانمند به منظور ایجاد شغل بهره‌گیرد؛ زیرا تا زمانی که در عمل موانع عینی توسعه اجتماع‌محور شامل ایجاد شغل و داشتن اقتصادی محلی و سالم برطرف نگردد نمی‌توان انتظار داشت اهالی روستا به افرادی خود شکوفا و توانمند مبدل گردند.

منابع:

- ازکیا، مصطفی و فیروزآبادی، سید احمد (۱۳۸۷)، نقش فرهنگی بیت در شکل‌گیری فعالیت‌های توسعه‌ای مبتنی بر اجتماع محلی (مطالعه موردی خوزستان). نامه انسان‌شناسی، سال پنجم، شماره ۹.
- چمبرز، رابرت (۱۳۸۷)، توسعه روستایی - اولویت بخشی به فقرای روستایی. ترجمه مصطفی ازکیا، تهران: دانشگاه تهران.
- خاکپور، براتعلی؛ مافی، عزت‌الله و باوانپوری، علیرضا (۱۳۸۸). نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محله‌ای (نمونه: کوی سجادیه مشهد). نشریه علمی - پژوهشی جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۱۲.
- رضایی، زهرا (۱۳۸۶)، نقش سازمانهای غیردولتی در توسعه اجتماعی. پژوهشنامه علوم اجتماعی، شماره ۱۴.
- سروری، حامد (۱۳۹۳)، نوسازی حوزه‌های علمیه با تأکید بر حوزه علمیه قم در سال‌های ۱۳۰۰-۱۳۵۷. پایان‌نامه دکتری، تهران: دانشگاه تهران، دانشکده ادبیات.
- سعیدی، محمدرضا (۱۳۸۲)، درآمدی بر مشارکت مردمی و سازمانهای غیردولتی. تهران: سمت.
- شکیبیا، محمدرضا (۱۳۸۶)، سازمانهای غیردولتی شیعی در آفریقا و نقش آنها در توسعه جایگاه فرهنگی و اقتصادی زنان. مجله مباحث بانوان شیعه، شماره ۱۳ و ۱۴.
- شیخ، غلامرضا (۱۳۸۳)، توسعه پایدار از طریق توانمندسازی جوامع محلی؛ تعمیم الگوهای موفق: مدیریت و سازمان‌دهی طرح‌های توسعه محل‌های. تهران: مؤسسه همیاران غذا.
- ظریفیان، شاپور و امیرانی، محمد هادی (۱۳۸۲)، نقش سازمانها غیردولتی در روند ترویج و توسعه روستایی. مجله جهاد، خرداد و تیر، شماره ۹۷.
- عبدالهی، عیوض (۱۳۸۳)، تحلیل مشارکت تشکلهای مردمی و محلی (CBOs) در برنامه ریزی‌های تسهیل‌گری (ترویجی) پیرامون توسعه پایدار روستایی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- علی‌الحسابی، مهران (۱۳۹۰)، نقش سازمانهای مردم‌نهاد و رهبران محلی در توسعه روستایی (نمونه موردی: بندر لافت). نشریه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۴.

- علی‌گو، محمود (۱۳۸۹)، مطالعه تأثیر اجتماعی فعالیت‌های گروه جهادی خواجه نصیر بر وضعیت روستای بلبل آباد (بشاگرد). پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.

- فرجی راد، خدر و کاظمیان، غلامرضا (۱۳۹۱)، توسعه محلی و منطقه‌ای از منظر رویکرد نهادی. تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.

- مبارکی، حسن (۱۳۷۴)، جایگاه سازمانهای محلی در توسعه همه جانبه روستایی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران، دانشکده مدیریت.

- محمدی، علیرضا و روستا، مجید (۱۳۸۷)، توسعه اجتماع محور: سازوکاری برای ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی. نشریه شهرسازی و معماری هفت شهر، شماره ۲۴-۲۳.

- مدنی قهفرخی، سعید (۱۳۸۹)، جماعت‌گرایی و برنامه‌های جماعت محور. تهران: شرکت بین‌المللی پژوهش و نشر یادآوران.

- معمار، ثریا (۱۳۹۴)، توسعه پایدار محله‌ای. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.

- مقیمی، محمد (۱۳۸۳)، کارآفرینی در نهادهای جامعه مدنی (پژوهشی در سازمانهای غیردولتی NGOs ایران). چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران

- منابع لاتین

- Braun, Virginia; Victoria Clarke (2006). *Using Thematic Analysis in Psychology. Qualitative Research in Psychology* 3 (2): 83
- Bowles, Melanie(2008) *The Community Development Challenge: Democracy; The Contribution of Community Development to Local Governance and Democracy, London: The Great Britain*
- Cavaye Jim. (2001) *Rural Community Development; New Challenges and Enduring Dilemmas. No.31, Journal of Reginal Analysis and Policy*
- Chacksfield. Digby(2006) *The Community Development Challenge. Department for Communities and Local Government's Community. London*
- Gilchrist Alison. (2009). *The well-connected Community; A Networking Approach to Community Development, London :The Great Britain*
- Longstaff, Beth(2008.) *The Community Development Challenge: Evaluation: Establishing an Outcome and Evidence Base, London: The Great Britain*